

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԷՍԱԵԱՆ ՍԱՆՈՒՑ ՄԻՈՒԹԵԱՆ — ԹԻՒ 5

ԳՐԱԿԱՆ ԱՍՈՒԼԻՄՆԵՐ

Ե.

„ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՍԵԹԵԱՆ”



ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՍԵԹԵԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Օ. ԱՐՁՈՒՄԱՆ

1913

891.99.092

U-34

891.99.092

13 APR 2011

U-34

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԷՍԱԵԱՆ ՍԱՆՈՒՑ ՄԻՈՒԹԵԱՆ — ԹԻՒ 5

ԳՐԱԿԱՆ ԱՍՈՒԼԻՄՆԵՐ

Ե.

„ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՍԵԹԵԱՆ”



ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՍԵԹԵԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Օ. ԱՐՁՈՒՄԱՆ

1913

12 JUN 2013

66.457

ՅՊԱՐԱՆ ԵՒ ԿԱԶՄԱՏՈՒՆ
Օ. ԱՐԶՈՒՄԱՆ

№ 179



5766-73

“ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՍԵԹԵԱՆ”

Էստեան Սանուց Միութեան Հինգերորդ Գրական
Ասուլիսը տեղի ունեցաւ 19 Մայիս 1913, Կիրակի. Է-
ստեան Վարժարանի մէջ, նուիրուած բանաստեղծ-ու-
սուցիչ Յովհաննէս Սեթեանի, իր գործունէութեան քա-
ռանամակին առթիւ:

Կը նախագահէր Պ. ԵՐՈՒԱՆԴ. ՕՏԵԱՆ: Յաջորդա-
բար խօսք առին Պ. Պ. Յ. Ն. ՍԻՐՈՒՆԻ, որ ամփոփ
կերպով ներկայացուց Սեթեանի կեանքն ու գործունէու-
թիւնը, ՏԻՐԱՆ ՉՐԱՔԵԱՆ և ՎԱՀԱՆ ԹԷՔԷԱՆ, ո-
րոնք Սեթեանը վերլուծեցին իբր գրագէտ և իբր բա-
նաստեղծ:

ՍԵԹԵԱՆԻ ԳՐԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԸ

(Կենսագրական ակնարկ)

Յովհաննէս Սեթեան, — Եօսէյ Վանանթսահ՝ ինչ-պէս կը կոչուի նաև իր անուան տառերուն շքնումովը, — ծնած է 1853ին, Կ. Պոլիս, Օրթաքէօյի մէջ: Իր նախնական ուսումը թաղին Ս. Թարգմանչաց վարժարանին մէջ ստացած, 1870ին նուիրուած է ուսուցչական ասպարէզին, Պոլսոյ գլխաւոր վարժարաններուն մէջ աւանդելով մասնաւորապէս հայերէն և ֆրանսերէն: Հայկական դէպքերը զինք ալ քչած են Պոլսէն, և Սեթեան 1896ին դացած է Գահիրէ, ուր մինչև 1906 պաշտօնավարած է իրրեւ տնօրէն-ուսուցիչ, և անկէ ետք ցարդ իրր ուսուցիչ:

Սեթեանի գրական կեանքը կը սկսի 1870ին, ուրկէ ետք հետզհետէ կը սկսի աշխատակցել Մասիսի, Թատրոնի, Արեւելիի, Երկրագունքի, և այլն: Իր առաջին քերթուածները (1870-1882) հրատարակուած են Գրչի Զբօսանիքն մէջ: Յուզման ժամերը կը պարունակէ Սեթեանի (1882-1888) գրած բանաստեղծութիւնները: Սեթեան Բըրսէն ի վեր կը կոչէ իր այն քերթուածները, զորս գրած է (1888-1896), իսկ Տարագրին ֆնարը տխուրսին աակ կը հաւաքէ իր Պոլսէն դուրս գրած քերթուածները (1896-1912): Ունի նաև Արձակ էջեր, որոնք կը պարունակեն նոյն շրջանին մէջ գրուած իր պատմուածքները և պատկերները: Սեթեան գրած է նաև Փրանսերէն քերթուածներ, որոնցմէ յիշենք Le grand martyr, Le sommeil du fedaï, La fin d'une journée, La plainte des trépassés, A la France և La prière d'un vieillard: Սեթեանի բոլոր այս քերթուածները հրատարակուած են այս տարի Գահիրէ միակ հատորի մը մէջ՝ Արշալոյսին Վերջալոյս տխուրսուած:

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՍԵԹԵԱՆ

(Բանաստեղծիւն Պ. ՏԻՐԱՆ ԶՐԱՔԵԱՆԻ)



Որքան աւելի ուրախ պիտի բլլայի եթէ այսօր, իր Քառանամայ Յորեկանին առթիւ ինծի թող տրուէր լոկ կարգալ աշտեղ մէկ քանին իր մեծ վայելուչ էջերէն և անոնց պսպղուն վեհածածան հասանքներուն մէջ օրրել ինչ որ մեր ամէնուս հոգիներուն մէջ կայ բարձրագոյն, և այս վայելքին իրականութեան թողուլ հոգը վերարժարձելու կամ շատերնուդ մէջ նոյն իսկ ստեղծելու այն հիացիկ յարգանքն որուն իրաւունք ունի բանաստեղծ Յորեկարը, և այնքան աւելի իրաւունք որքան ո՛չ երբեք իր քերթուածութեան քառասուն տարիներուն մէջ մտարեւած է ունենալ համեստն Յովհաննէս Սեթեան: Իր բանաստեղծութիւնը, իր բոլոր գրականութիւնը պիտի պերճախօս ևս ճառէր իր մասին քան իմ չքառի փորձս անոր վրայ խօսելու, որովհետեւ յայնժամ զձեզ պիտի դանէիք դէմյանդիման և նոյն իսկ անձնատուր այն աղնութեան սր այդ գրականութիւնը կը լեցնէ, կը տողորէ, որ անոր շքեղութիւնն ու օգտակարութիւնն է միանգամայն, որ գործն սկզբունքն է անոր. աղնութիւնն որ Սեթեանի մէն մի էջին, մէն մի տողին մէջ կը տրօիէ անդեղեւուն, առնալայել, եղբայրական աւ քաղցր:

Շաաերդ զայն չէք իսկ ճանչնար. միւս կողմէ ինքն ալ ճանչցուելու կամ որ նոյն է՝ հիացուելու հետամուտ չէ եղած բնաւ, և ո՛չ իր անձն և ոչ իր գործն իրենց ամբողջութեան մէջ ունեցած են սերտ կախում մը ժամանակէն, որպէս զի իր համբաւն ալ այժմէութիւններէն

օժանդակուէր: Չկարծուի թէ Յովհաննէս Սեթեան այժմէութեան մարդը չըլլալով բոլորովին, արժանեաց ու պատուոյ հնարաւորութիւններ կը կորսնցնէ. վասն զի քան առօրեայ ներկան աւելի ընդհանուր ներկայ մը կը տարածուի իւրաքանչիւր ազգի համար. ներկայ մը որ ազգի մը նկարագրին ու ճակատագրին տեւական այժմէութիւնն է. և տակաւին խորագոյն ու ընդարձակագոյն ներկայ մը, այն է մարդկային հոգւոյն հիմնական մշտատե այժմէութիւնը: Եւ Յովհ. Սեթեան եղած է այնքան ժամանակաւոր պարագաներու մարդը որքան և մանաւանդ մարդը՝ ազգային և մարդկային հանգամանքներու: Եւ երբ այսպիսի մարդ մը բնականաբար զերծ է ժամանակակիցներուն ուշադրութիւնն հրաւիրելու փառասիրութենէն, անշուշտ կրնայ շատերուն համար մնալ անձանօթ:

* * * Այն առաջին ու զիստոր հանգամանքը որով Սեթեան ազգային տեւականագոյն ներկային կը վերաբերի, իր գրականութեան լեզուն է սնտարակոյս: 1882էն, քերթուածներու իր առաջին հաւաքածոյին՝ Գրական Զբօսանքին հրատարակութենէն, և 1888էն, քերթուածներու երկրորդ հատորին՝ Յուդեան ժամերուն լոյս տեսնելէն մինչեւ 1912, այսինքն մինչեւ Առշարդսեմէ Վերջաշրջոյ հատորը (որուն առաջին կէտը կը բաղկանայ երկու Նախորդ գործերուն մեծագոյն մասէն, և երկրորդ կէտն ալ մէկ համառօտեայ ամբողջութիւնն է վերջին 24 տարիներու ոտանաւոր և արձակ գործերուն) Սեթեանի հայերէնը իրաւ է թէ նոյնը մնայած չէ, և այդ պատճառաւ այդ վերջին հատորին մէջ կը տեսնուի որ գրագէտը հոգածու եղեր է՝ որքան հնար է արդի աշխարհաբարին ոգւով հայերէնի մը վերածելու իր հին քերթուածոց լեզուն, հետեւաբար լեզուական միութիւն

մը գրեթէ յառաջ բերելու իր գործերը խտացնող այդ նորագոյն գրքին մէջ, և իր երկն ալ աւելի արդիացնելու, բայց Սեթեանի այդ նոր հայերէնն անգամ հեռու է սեփական ըլլալէ մեր այժմու գրողներուն մեծամասնութեան աշխարհաբարը, և իր հին կերպերուն՝ ըսենք հանրահայկական հանգամանքը կը պահպանէ, գէթ քերթուածներուն ամենամեծ մասին մէջ:

Եւ ըստ իս, այսպիսի լեզուով մը գրուած իր գործերուն մէջ է որ ամբողջովին ներկայ է Յովհաննէս Սեթեան: Կարելի է վստահաբար ըսել թէ այս է իր լեզուն, որքան ալ ինքը ուղած ըլլայ այժմ աւելի աշխարհիկ գնացք մը տալ անոր. վասն զի գրեթէ այս իսկ է լեզուն գրական այն ազնուազարմ սերունդին որ մեզ ընծայեց ոճի մեծամեծ արուեստաւորներ, ինչպէս Նարպէյ, Պէշիկթաշեան, Օսեան, Թերզեան, Աճէմեան, Տէմիրճիպաշեան, Ոսկեան, Պէրպէրեան, Արմէն Լուսինեան, Երէնճեան և այլն. սերունդ որուն մերձաւորագոյն Նախահայրն է Նուագներուն մեծ բանաստեղծը, և Ընդ Եղեռնեալին մեծ գրագէտը, անհունն Ալիշան:

Այդ պերճաշուք աւանդապահ ազնուորեալին կը վերաբերի Յովհաննէս Սեթեան, իրեւ մին անոր արդի հարազատագոյն հաւատարմագոյն ներկայացուցիչներէն: Անտարակոյս, Նահապետէն մինչեւ այսօրուան արծաթահեր բայց մրայօն Յոբելարը՝ մտաւորական ձգտումները ճշդիւ միեւնոյն ուղղութիւնը չեն պահած. բայց լեզուն, որ իրր այն միջն է ազգի մը տեւողագոյն ինչքերէն, և կրնայ ըսուիլ՝ ազգային նկարագրին վերացական ընդհանուր արտայայտութիւնը, ազգին դերին հետ ունի ամենասերտ աղերս. այնպէս որ կ'այլափոխի՝ երբ այդ դերն է որ կ'այլասնուի, և իր սեփական յատկանիշերը կը պահէ երբ այդ դերն է որ կը մնայ

միեւնոյն. — լեզուն, կ'ըսեմ, Ալիւանեան գրական ցեղին հայերէն լեզուն, թէեւ զուրկ կատարեալ նոյնութենէ, բայց և այնպէս ունի ամենաշին մտաւոր անդուականութեան մը մշտանոյն նշաններն իրեն ընդհանուր յատկանիշ մը, Հայոց լեզուն ամենակարող Քերականութենէն իր պահած ու պերճօրէն կիրարկած կերպերուն և անոր ամենաբաւ բառարանէն իր ժառանգած ճոխութեան մէջ, քանզի հնա՞ր է բաժնել իրարմէ ա՛յդ քերականական ձեւերը զոր կը մերժեն սակայն ոմանք, և ա՛յդ բնուրը որոնցմէ չեն ուզեր սակայն զրկուիլ:

Այդ լեզուն է ուրեմն Յօլ՛. Սեթեանի ալ լեզուն և քիչ բան կայ աւելի փայտալիչ մեր աղգային փառասիրութեան համար, քան սեանել այդ լեզուն գեղեցիկ լուսակարկալ հոսումը անոր երկին մէջ:

Ո՛հ, Սեթեանի լեզուն իր քերթուածներուն և արձակ էջերդէն մէջ, կարծես ամբողջ հայերէնն է բանաստեղծութեան մէջ: Ամբողջ հայերէնը, ամէն տխրութեանց ու չարարանաց և ամէն արդուութեանց բարբառը, աշխարհքն ու գերաշխարհը պատմող, բնութիւնն ու երկինքը պատկերացնող, արեւապա՛շտ հայերէնն, աստուածանուագ հայերէնը, — աստուպագին տեսպապաշտութեան արտայայտի իր զերին մէջ: Ո՛հ, բայցայայտ է որ Սեթեան գնահատած ու յարգած է հայերէնը. այնչափ թողատու է այս լեզուն գաղափարաց երանդները, երեւակայութեան տեսիլներն ու խանդին յորդառատ զեղումներն արտայայտելու, երփներկն ու պատկերալի՛ց ու հնչե՛ղ, այնչափ լի է կարողութիւններով, այնչափ հզօր է և աղղու, և այնչափ լի՛ անցնալով: Սեթեան սիրած է հայերէնն և ուսած է զայն. գիտէ զայն կատարկապէս, ուստի կը գործածէ զայն և որքան հնար է ամբողջովին: Աւելի ընտանի իր ընչեղ ու հա-

ջուստ բառարանին քան ամենօրեայ հրապարակագրական գրականութեան բառացանկին, աւելի արժէք ընծայելով իր ամբարող լեզուագէտի ուսման քան այոց ուսանելու և նիւնելու անփութութեան կամ անատակութեան, չուզեր խորհիլ թէ սովորական գրականութեան մէջ անսովոր և օտարոտի կրնան թուիլ իր բազմազան հոլովումներն ու խոնարհումները որ ըստ կամա և րստ պարագային կը սղեն կամ կ'երկարեն բացատրութիւնը, որ վանկեր կը շահեցնեն դիւրաւ կամ պարսպներ կը լնուն վայելչօրէն, ու հնչիւններու զանազանութեամբ կարող են մեր ուշադրութիւնն յալիչտակել և ցնծութիւնն ըլլալ մեր հայկական լսելիաց... — չի մտածեր թէ կրնան խժական կամ անհարազատ թուիլ իր պերճածականներն ու մակբայները, իր զարմանալի գոյականները, իր փարթածօրէն ժպտուն ու պլքանոյշ դերանուններն և մինչև իր մոգական նախդիրները որ վանկիկ մը, գիր մըն են և բառեր կ'արժեն:

Չուզեր, ընդերկար չէ ուզած մտաբերել թէ իր աշխատութեան խուլէն դուրս ի՛նչ կը խորհին աշխարհաբարին նկատմամբ. ի՛նչ նկատմամբ այն լեզուական հանդերձին զոր մեր մտածումը պէտք է հաղնի այսուհետեւ, և վաղո՛ւց, թէ բառերու և ձայնիւրու որպիսի՛ աղքատացում, բայց անպէտ աւելորդ վանկերու որպիսի խճուղում միանգամայն հարկադրուած են լեզուն, թէ ինչպէս պարտաւորուած ենք ամէնքս ալ, ափսո՛ս, աւելի պարզ, աւելի արձակունակ, աւելի ռամիկ և մերթ աւելի գեղջուկ, և յաճախ յոյժ նուա՛ղ հանրահայկական տարագի մը հանդուրժել: Սեթեան կը թուի չլսել բոլոր այն քրթմնջիւնները որ կը բարձրանան ամենայնի դէմ որ հին — աղգային աւանդութիւն է և կը յաւակնի այժմ մէութիւն մնալ, բայց որ ներկային մէջ դանդաղացման

ու գարտուղման ու նոյն իսկ յետո գարձի սկզբունք մը մը կը թուի: Որովհետեւ Յովհ. Սեթեան ի նկատ կ'առնէ միայն իր հայերէնագիտութեան, իր պատկերալից ու ձայնահարուստ սաղազափութեանն ու արձակին հայրենի իրաւունքները, և գոգցես նաեւ աւանդութեանց պահպանմամբ եւեթ տեւելու սկզբունքով՝ պարտաւորութիւնն ուրեմն աւանդապահութեան: — Իր այն նորադոյն բացառիկ էջերուն մէջ ուր նուազ տեսլապաշտ ու նուազ անդրաշխարհիկ և աւելի յուսահատ է Սեթեան, ուրեմն ո՛չ աւանդապահ, հո՛ն արդարեւ իր լեզուն աւելի մերկ է գրարարի զարդերէն ու զանակներէն — և պիտի կարգայի ձեզ ա գ կոտորներ, եթէ Սեթեանի այս տեսակ մը ինքնուրացութիւնն ինծի հաճոյ ըլլար: — Սակայն արդարեւ, խիստ յաճախ, անոր զգայասէր, խանդաղատ ու հիացիկ հոգւոյն մայրենի լեզուն է հայերէնը. և եթէ ո՛չ միշտ հայրենիքի բանաստեղծ մը կամ հայրենիքի հայ մը՝ բայց յաւէտ հայերէնի բանաստեղծ մը, հայերէնի Հայ մըն է Յովհ. Սեթեան: Ո՛հ, իր ազգասիրութեան գեղեցիկագոյն ձևն է իր սէրն առ ազգային լեզուն. իր ճշմարիտ, իր սքանչելի հայերէնագիտութիւնն իր Հայոս առաքինութիւնն է: Այսպէս էր նաեւ մեծամասնութեան մէջ այն միւս մեծանուն զրազէաներուն որոնց ազգասիրութեան մէկ գերադանց ապացոյցն իրենց լայն ու խորին տիրացումն էր լեզուին, անոր անցային ու ներկան միանգամայն ընդգրկող: Ստուգիւ, սրել լեզու սը և տիրանալ անոր, հաստատել է ներքին համաձայնութիւն մը մեր էութեան և այն բարրառն ունեցող ազգին նկարագրի հիմնական յատկութեանց հետ որք այդ լեզուին բառերով ու բացատրութիւններով արտայայտուած են արդէն: Եւ եթէ ամէն ճշմարիտ Հայ քաջամուտ չէ իր լեզուին, ամէն

հայերէնագէտ Հայ ճշմարիտ Հայ մըն է անտարակոյս:

* * Սակայն, ե՞նչ գաղափարներ և ինչպիսի՞ մտաւորականութիւն մըն է զոր իր պերճափայլ լեզուով կ'արտայայտէ կամ կը զգայնէ մեզ Յովհ. Սեթեան: Այս կէտը կարեւոր է վասն զի բանաստեղծութիւնն, — ինչ որ ալ ըսուի այդ մասին — մտածողութեան մէկ ազատագրումը չէ բանականութենէն. և եթէ դրօսանք իսկ ըլլար, դարձեալ պիտի չըլլար սանձարձակում մը խնորձակներու և յուզումներու: Ինչ որ գեղեցիկ է՝ նուազ եմքալայ չէ բանականութեան քան ինչ որ բարի է. և բանաստեղծական արուեստն ու գեղեցիկ արուեստները ոչ այլ ինչ են քան բանականութիւնն՝ յուզումներուն մէջ:

Այս բանաստեղծութեան մէջ ներկայ է մարդն իր մարդկային սեփական յատկանիշերով. այսինքն մարդը որ կը խորհի, և ընդհանուր գաղափարներու համեմատ ինքզինքն ու իր գործերը կը վարէ: Եւ զիտէք որ զգացումները չեն այլ ինչ բայց եթէ յուզումներ զոր գաղափարը կը ծնին: Այնքան աւելի վարակիչ են բանաստեղծին զգացումները որքան աւելի՝ արդիւնք են մարդկային յատկանիշերու, այսինքն բանական սկզբանց և կարողութեանց, որքան աւելի՝ կրեն կիւքն այդ յատկանիշերուն: Ո՛չ թէ երբ աւելի կը խորհի բանաստեղծը քան կը զգայ, կ'իմաստասիրէ քան կ'երգէ, այլ որքան աւելի՞ ուղիղ կը խորհի, որքան աւելի՞ իր զգացմանց սկիզբը գտնուած է գաղափար մը՝ հարադատուին բանական:

Հա՞րկ է յիշեցնել թէ չարին աւ բարւոյն անխաբ և հաստատուն ճանաչումը խորագոյնն է մեր բանական կարողութեանց, և հասարակաց խարխիւր մեր բոլոր գաղափարներուն, ուստի արուեստագէտին ու բանաստեղծին

տեղծին ալ մտածութեան, և աւելի՛ մեծ իրաւամբ անոնց, քանի որ անոնք մարդկային աւագործարին կը պատկանին: Իրաւունք ունինք ուրեմն գիտնալու թէ ինչպիսի անձ է խորհողն Յով: Սեթեանի մէջ. Ի՛նչ են և ո՞րքան բանավայել իր մտածութիւնք: Ակներև է թէ իր իմացականութեան մէջ ոչինչ աւելի ներկայ ու գործօն է քան իմացումը Կատարեալին, Յաւերժականին, Բացարձակին: Բայց կը թուի ինծի թէ: Պէտքերեանի, Տէմիրճիպաշեանի և այլոց պէս և գուցէ անոնց ալ աղդեցութեամբ բանապաշա (rationaliste) մըն է Սեթեան. վերջին դարուն սովորական եղբայրացական վիճակ անոնց մէջ որ աւելի կամ նուազ տեղեակ են փիլիսոփայութեան պատմութեան, բայց նոյնքան տեղեակ չեն թէ անիկա պատմութիւնն է ինքնագլուխ յանձնադրատան մտքին ծիծաղաշարժ խորխափումներուն. իր քերթուած. ներքէն միոյն մէջ, Զայնի ի միացնութեան, բանաստեղծը կը թուի գիտնալ փիլիսոփայութեան դոյզն նշանակութիւնը. բայց իր գրութեանց մեծ մասին մէջ կը մնայ միամիտ դժբախտ rationaliste-ը որ է: Մինչև իսկ իր սիրելի Կոտանդնուպոլիսը թողլով եզրագոյտ երթալէն ի վեր այդ բանապաշտութիւնն հետեւած կը թուի ո՛չ թէ իր զուգիւնը՝ այլ զուգիւնայրին, և Սեթեանի աղնուաղղի այլ մանկական ու աղղիի հոգւոյն մէջ ալ կը թուի կրկնուած ըլլալ ինչ որ տեղի ունեցած է պատմութեան մէջ, 18րդ դարուն...: Թոյլ տուէք ինձ, Տիկնայք, թոյլ տուէք ինձ, Պարոններ, քիչ մը սոսկալ դէպ ի նիւթապաշտութիւն այն վարանոտ էջքին համար զոր կատարել տուած են իրեն թերեւ հայկական աղէտներն ու եգիպտոսի կեանքը... Արդիօք, կ'ըսէք, լա՛ւ կ'ընէր եթէ չլսած նուէր վոսփորէն, և նոյն իսկ Սկիւտա՛ր գար բնակելու... Նոճեա՛ց Սկիւտարը... որուն վրայ խօսելու առթիւ իր

մէկ նորալէպին մէջ կ'ըսէ թէ «մենաստանի հրապոյր» մը ունի, թէ «անմուռնչ հանդարտութիւն մը որ կը մրափէ հոն»։ «Քաղաքն ես, գիւղն ես. ծովէն հեռու, ծովու Թմօտ. երկինքին տա՛կ ես թէ մէջը»...:

— Սակայն բացորոշ է թէ Սեթեանի մտքին մէջ ոչինչ աւելի ներկայ ու գործօն է քան գաղափարը. թէ Արդարին ու Բարւոյն խորին իմացումը ունի. թէ Սեթեան կը մնայ Տեսլականի մա՛րդ:

Եւ որովհետեւ արուեստի և բարոյականի շատ մը... տեսլապաշտներու պէս ինքն ալ փիլիսոփայ չէ բարեբախտաբար, այլ բանաստեղծ, այդ տեսլապաշտութիւնը թոյլ կուտայ իրեն դաւանիլ պէտքը և հնարաւորութիւնն արդարութեան, բարութեան, եղբայրութեան երանանդորդ վիճակի մը, որուն՝ այժմու պայմաններով իրագործման մասին յոռետես է իրաւամբ: Արդարեւ, մէկ կողմէ rationaliste-մը լոկ ըլլալ, և միւս կողմէ տաղանդի ու կեանքի տեսլապաշա մը և տեսնել ահաւորութիւնն ու զագրութիւնն աշխարհին, և դեռ յամառ լաւատես մը ըլլալ անկարելի է: Անշուշտ իմաստով թիւրիմացուած նիրվճնան, — Եղիայինը, — և ունայնութեան գաղափարը յաճախած են իրեն, և ինչպէս իր վայրկեանները տխրեցուցած նոյնպէս իրենց իսկութեան օշինդրը խառնած իր քերթուածներէն մէկ քանիին՝ որ Սեթեանի երկին աւելի քան հարիւր կտորներուն մէջ մասնաւոր տասնեակ մը կրնան ձեւացնել: Բայց որքա՛ն աւելի մեծ է իր մէջ խղճի կեանքին նկատմամբ իր յարգալիր ու հիացական համոզումը. որքա՛ն ալ աշխարհի տեսարանը մերթ այդ դաւանանքը դեղեւեցնէ, սակայն անիկա գլխաւորն է այն ձեւերուն դոր Սեթեանի մտածողութիւնը. խիստ յաճախ կը զգենու: Հոգեւին բարեպաշտ, — վասն զի աւելի քան քսան

հատուածներ իր երկին մէջ այդ բարոյական տեսականը կը յայտնեն, և մնացեալին մէջ ոչինչ կայ որ հակասէ այդ համոզման — զրազէտը ցոյց կուտայ թէ հոս բանականութեան հետ համաձայն է անվերապահօրէն, և ստուգիւ իր էջերուն ամենամեծ մասին վրայ կը թուի գաղտ հիմն նշուել բարձրագոյն մտածողութեան մը կնիքը: — Աւելորդ է ըսել թերեւս, թէ պէտք չկայ որ արուեստի մարդը անպատճառ և ուղղակի բարոյախօսէ, այլ պէտք է որ իր մտածութեանց արմատն իսկ եղած ըլլայ անայասեռելի և անվկանդ ծանօթութիւնը բո՛ւն լաւին, բացարձակ բարւոյն, — ինչպէս և չանուցանէ, չտածէ՛ ու պատկերացման իր զօրեղ միջոցներով հրապուրիչ չընծայէ՛ այնպիսի զգացումներ որ եղած ըլլան բուն լաւին ծանօթութեան հետ անհաշտ գաղափարներու ծնունդ: Հակառակ այդ հիման իրականութեան Սեթեանի մտքին մէջ, ոչինչ կայ արդէն իր գրականութեան մէջ վարդապետական. այնպէ՛ս են միթէ այն քանի մը խօսքերը զոր նկարիչ Պետրոս Սրապեանի մէկ կտուին՝ Մշեցի աղջկան բերանը կը դնէ, ուղղելով զանոնք հայ աղջիկներուն: Կամ այն զմայլելի խօսքերը զոր իր աշակերտներէն իրեն ձօնուած Վարդապետի մը առթիւ կ'ուղղէ անոնց մեծ վայելչօրէն, և որոնցմէ է սա տողը.

ՁԱտուած երբեմն տեսնել չը լինի՝ ձեզ դժուարին...

— Կամ մանաւանդ ոչինչ կայ Սեթեանի մէջ հրամանական (dogmatique). այս ամենաքաղցր ուսուցիչը ոչինչ ունի հարկադրիչ յանուն բարոյական սկզբանց, նոյն իսկ իր բանապաշտի տարակոյտներն ու ժխտումներն անգամ կը թուի արտայայտել զգուշիւ, աշանց, որքան հնար է, ճշում ձեւերու կամ մարտահրաշք վճռաբանութեան: Ներողամտութիւնն (tolérance) իսկ է

Սեթեան: Եթէ կայ իր մտքին համար անբարոյական բան մը՝ անարդարութիւնն է այն: Ահ, անաչառ է յայնժամ և աներկիւղ, անիրաւախօհ. և ահա իր հայերէնագիրութեան անձաւէն կը հանէ մօայլ չողիւնով մը վաւիւռուն իր զէնքերն անոր զէմ շանթելու: Բայց բանաստեղծներու դասական ազատախօսութեամբ աչառու է ինչ ինչ կասկածելի ուղմտութեամբ ընթացքներու որ սակայն էտպէս ալլափլատ չեն թուիր: Կարծես կը դաւանի մեղապարտ անբարոյութիւններ և անմեղ անբարոյութիւններ, այս վերջիններն. ի նպաստ խեղճերու, ինչպէս այն միւս առանձնաշնորհալ խեղճերուն որ երիտասարդներն են...: Եւ սակայն պարկեշտ ու խոհական է Սեթեանի երեւակայութիւնը, ամէնէն փայլունն իր մոռնոր կարողութեանց, և զօրեղագոյնը: Վիպային տեսիլներու երեւակայութիւն մը, հրեշտակային և ամեհի. մանկական միանգամայն հակայական: Երբ կը յիշէ անցեալը, սիրելի՛ անյազենապի անցեալը, իր երեւակայութիւնը կարող է վերկենդանացնել իրերն անոնց զգայարանական բոլոր յատկութիւններով: Բայց նաև այդ պատկերացուցիչ կարողութիւնն ունի մերթ այն դարմանալի զօրութիւնն որ իրերը կը վերաստեղծէ, զանոնք կարծես գտելով: Երբ իր խորունկ աչքերը բանի մը կը նայէին, կարծես այդ բանն ահա կ'աւանու նոր էութիւն, նոր արժէք. բարձր հրապոյր մը կը զեղու. Սեթեանի նայուածքին տակ այդ բանը կը զգենու վեհութիւն: Չեմ գիտեր, նախապաշարօ՛ւմ պիտի համարէք արդեօք երբ ես սքանչացմամբ տեսնեմ սա տողերուն մէջ իւրաքանչիւր իրի վրայ տեղի ունեցած ալլակերպութիւն մը. — անցեալի վերջուլումներ կ'ընէ. սիրազեղ կը յիշատակէ հին ընտանի բաները.

եւ բըլուրներ եւ հեռաւոր գիւղօրէք
եւ անտառայն այն, ի գազաթ բլրակին,
Ուր հինաւուրց մի ծերունի գուարթագին
Զօւր անցորդին տար ի սափօր պաղպաղուն.

Իր գեցեցկազոյն քերթուածներէն միոյն՝ երկու տու-
ներուն մէջ տեսէք ի՛նչ կ'ընէ մանկութեանը սիրելի
իրերն ու էակները.

ձրագունք որ գնան մէկ սենեակէն միւս սենեակ,
Բոց նռններն, որպէս խոնարհ տանձենեակ.

Եւ դարձեալ, յաճախ, ստեղծող է իր երեւակայու-
թիւնն, որքան անհրաժեշտ է սակայն քնարերգակի
մը, արձակագրի մը, նորավիպագրի մը: Տեսէ՛ք ի՛նչ կը
պատմէ փոթորկի մը նկարագրութեան մէջ.

Եւ հեղեղներն սկսան խաղալ յաղթաշուր,
Եւ փապարներ, խորափնաներ թաքթաքուր
խօխօջէին մեծագոռ.

Գոգցես տիտան հեծեալներ, մէջ վիհերուն,
Զբաղած էին, դոյլեր առած ջրով լեցուն,
Մաքրել իրենց գոմն ու ախոռ:

Իր քերթուածները թէ արձակները գեղուն են պատ-
կերներով: Կարելի՞ է այդ էջերը մի առ մի յիշել, նոյն
խոյն ընտրանք. դոր օրինակ Խնդուքիւնն ու խորհողը,
Գարունը, Թե ինչպիս խնդեցաւ, Կոյր աղջիկը...:
Կարելի՞ է. մանաւանդ որ գուցէ սպառնալու վրայ եւ
Զիր ներողամիտ համբերութիւնը, Տեսք իմ և Տիկնայք:
Եւ այս երեւակայութիւնն ինչպիսի՝ ախոյոժով ու
ճարտարութեամբ կը նկարէ շնորհալի քնքոյշ բաներ,
ինչ որ մանկական է և ինչ որ իգական, ինչ որ երիտա-
սարդական է, գարնանային, կենսալի և զուարթ:

Բայց նաև ինչպիսի յորդութիւն և ոյժ իր երեւա-
կայութեան մէջ երբ կը պատկերացնէ զարհուրելի քրտա-

մնկի տեսարաններ, մանաւանդ երբ հայկական կոտո-
րածներէն անհանդարտելի կերպով խռոված է իր հոգին:

Վագրեր այց աչն է գեհեն...

Քանաւոր դայերուն վոհմակը... — Ոչ, ոչ, չպիտի
կարդամ ես ինչ որ գրած է՝ ի Խասգիւղ իր վերջին այ-
ցին վրայ (էջ 217). ինչ որ գրած է Խրիմեանի մահաւան
վրայ (էջ 186) և ուրիշ բաղմաթիւ առիթներով. գրու-
թիւններ՝ որոնցմէ մին, ուղղուած թուրքի մը, հրա-
տարակեց Սուրէն Պարթեան իր Հոսանքին մէջ...:

Ո՛հ, Սեթեանի կարողութիւնն... — ուրիշ անգամ
մը, վառն զի գիտէ իր հոյակապ բառարանը զանց ընել
բոլորովին, ծովը կը նկարէ անաւասիկ այսպէս.

Թալաւա՛, Թալաւա, Թալաւա, Թալաւա...

* * Բոլոր այս երեւակայութիւնը չարժման մէջ դը-
նող, զայն արծարծող բոցավառող բաներն են իր մե-
ծամեծ զգացումները, որոնցմով է որ մեծ է արդէն ինքն
ալ, Յով. Սեթեան. — զգացումներ, առհասարակ ար-
դիւնք բարձրագոյն գաղափարաց: Զէ՛ անսնցմէ որոնց
մէջ երեւակայութիւնն է որ զգացումները կ'արտադրէ
կամ կ'ձեւացնէ. այլ անոնցմէ, այն հարազատ զգացող-
ներէն որոնց մէջ յոյզերն են որ կը կը բորբոքեն ե-
րեւակայութիւնը: Ո՛հ, ի՛նչ տարբերութիւն՝ խոր-
հող Սեթեանին և զգացող Սեթեանին միջև. խոր-
հողը վարանամիտ է, զգացողը անզուսպ. խորհողը կը
տարուբերի գլխիկոր, զգացողը խոյանալով կը խի-
զախէ. մինչդեռ խորհողը կը թաքչի, կ'ստուերա-
կուի, կ'աներևութանայ, զգացողը կը յայտնուի մերկա-
յանջ, երկնաւառ կը փայտատէ այն տեսիլներուն մէջ
զոր կը կոչէ. — և ինքն է որ կը զեղու բոլոր այս մա-
տենագրութեան մէջ: Եւ ի՛նչ են Սեթեանի զգացումները:



Տխրութիւն մը որ կը ծնի Հայաստանի վրայ հրոսող զա-
զանութիւններէն, աշխարհի անարդութեանց տեսարանէն,
և իր բնապաշտի տարակոյտներէն: Զմայլում մը բնու-
թեան. զմայլում որ կը յորդի իր բոլոր էջերէն, և մաս-
նաւորապէս բնութիւնը նիւթ ունեցող աւելի քան տաս-
նեակ մը քերթուածներէ: Հիացում հանդէպ հողեկան
ամէն բարձր արժանեաց. բարոյական մեծութեան, հան-
ճարի և մանկական ու կուսական անմեղութեան: Սըր-
մըտութիւն և քամահրանք, և մերթ ներսւմ ալ, այո՛,
հանդէպ ամէն չարութեանց, և մանաւանդ Սէ՛ր. սէրն
իր բոլոր ձեւերով, իր բոլոր արցունքներով. և ըստա-
կան սէրն ու որդիական սէրն, աղքատիքութիւնն և հա-
մամարդկային գութը. և վերջապէս միւս սէրը, տար-
փանքը: Գանաւահինգ բանաստեղծութիւններ, մէկ քա-
ռորդն իր բոլոր էջերուն, բանաստեղծը նուիրած է միայն
այս սէրը պատմելու... Ասոնք են իր զգացումները, և
ուրիշ զգացում չունի...: Ո՛հ, Յովհաննէս Սեթեան մին
է ամէնէն խանդաղատ հոգիներէն որ եկած ըլլան
յաշխարհ:

Սակայն ազնիւ պարոններ և չնորհալի տիկնայք,
վերջին թոյտուութիւն մըն ալ ըրէք ինձ, որ ձեզ կար-
դամ քանի մը հատուածներ իր սիրային մէկ չքեղ քեր-
թուածէն, որուն խորագիրն է Աստարի՛:

... Եւ այժմ ահաւասիկ միակ խորհուրդս ես դուն այլեւս,
Դուն առաջին իմ մըտածումս երբ արշալոյս կը կոչէ զիս,
վերջին դուն պատկեր, երբ խոնջ աչքս փակուին ի նիւջ,
Եւ այժմ մատիդ եթէ դըպչի յանըզգաստից ծայրը մատիս,
Թէ անխոհեմ հովը սըփուէ մազերուդ խունկը դէպ իմ կողմս,
Կամ պարեգօտը, անցած առեմք գըզուէ թեթեւ իմ հանդերձս,
Ամբոխելով կ'ալեծըփի յայնժամ հոգիս ծայրածաւալ,
Եւ գոգցես իմն յիս կոհակդ ճըրհոտան կը թաւալին,
Սըրտիս կը զգամ շէջանիւն եւ նըւաղիւն իմ աչքերուս:

Կը կարծեմ զքեզ փառապանծ իշխանուհի մը սեգաքայլ,
Որուն առջեւ կը խոնարհի ամէն գըլուկ պատկառանքով.
... Աւա՛ղ, թըշուառագոյն արարածն եմ աշխարհի վրայ,
Կը հաւատամ, կ'անձկամ ըլլալ ապարանջանն որ կը փարի
Քու արմուկիդ փափկագոյն քան զամենայն որ է փափուկ.
Կ'ուզեմ ըլլալ այն շըղարշն որ կը ծածկէ ռեհան մազերդ
Յողաթուրմ տակաւին լողարանին ծըփանքներէն.
Կ'անձկամ ըլլալ այն բահուանդն որ կը կապէ ոտքըդ քընքըռ,
Մանկան ոտք որ գոգցես կը կոխեն վրայ լոյս ամպերու:
... Ահ, թէ վա ըկեան մ'ընդլծէի մէջ մազերուդ ովկեանուն,
Թէ ներէիր ինձ համբուրել անոր ալիքըն մըշկահոտ,
Թէ թոյլ տայիր ակընթարթ մը լոկ մոռնալ իմ էութիւնս.
Կը թուի ինձ, վըսե՛մ աղջիկ, թէ գորովէր պիտի Աստուած,
Եւ զի սէր է նա բովանդակ, պիտի հաճէր իմ գորովիս
Եւ հըրաման պիտի տար որ աղամանդ դառնային
Հարիւր իր աստղերուն եւ իջնէին պըճնել ըզքեզ...:

Որքան պարզ ու քաղցր է այս հոգին՝ պէշիկթաշ-
եանական մեծվայելչութեամբ այս քերթուածին մէջ,
և որքա՛ն ճշմարիտ է իր սէրը: Ե՛րբ սէրը, և ո՛ր զգա-
ցումը ճշմարիտ չէ այս մանկական և այրական սիրտին
մէջ որ հիացում ու կորով է ամբողջ. ո՛հ սա սողը չի
հեռանար բնաւ մտքէս. կ'արտասանեմ զայն երբ նըռ-
նենի մը տեսնեմ, մանաւանդ իր ջղիկարներովը (այսին-
քըն իր կրակի գոյն ծաղիկներով) զարդարուած:

Ի՛նչ նըռնենին, որպէս խոնարհ տանձենեակ...

Ինձի կ'թուի թէ Սեթեանի գրականութեան մէջ
ինչ որ կայ գերազանց, գերադանց քան իր զարմանա-
հըրաշ հայերէնը, գերադանց քան իր երվնավառ երե-
ւակայութիւնն, իր զգացումներն են, իր սիրտն է այն.
անպատում ազնուութեամբ բաբախուն սիրտ, որուն
սրտիկներուն թնդիւնը պիտի չմարի մեր գրականութեան
ու քաղաքակրթութեան մէջ...: Դուցէ բանաստեղծը
տառապի այսօր խորհելով թէ չէ՛ կրցած լիովին արտա-

յայտել այդ սիրտը իր գործերուն մէջ. ա՛յնքան լաւ գիտեմ թէ արտայայտուածը չատ աւելի նուազ գեղեցիկ է դեռ. չատ աւելի նուազ թանկագին է միշտ քան ինչ որ չէ՛ արտայայտուած: Շատերուս համար, որ աւա՛ղ, անժառանգ ենք այդքան ազնուութենէ, իր երկն ուղ ղակի թէ անուղղակի այդ սիրտն է որ կը պատմէ: Իր երկն ուրիշ բան չէ բայց եթէ արբեցուցիչ կարօտներուն բարձրագոյնները՝ ամէնէն չքեղ լեզուներուն սիրելագոյնին մէջ. եղբայրութեան ու սիրոյ երգ մը Հայերէնի տօնի՛ մը մէջ. գոգցես ծիրանի դողգոջուն նեկտար զոր ոսկեհոռ գոհարայեղ բիւրեղով Յովհ. Սեթեան կը մատուցէ իր ազգին, անոր դարերով տառապած սիրտը անմահութեան յոյսով զօրացնելու համար:

ՍԵԹԵԱՆԻ ԳՈՐԾԸ

(Ամփոփում Պ Վ.Ա.ՀԱՆ. ԽԷՎԷՆԱՆԻ ճառից)



Ասուլիսէ մը աւելի Յորեկեան մըն է այսօրուանը, — Յորեկեանը մեր միջավայրին մէջ անձանթ մնացած գրողի մը, որ իր վերջին տաանրեօթը տարիները Եգիպտոսի մէջ անցուցած ըլլալուն հակառակ, Պսիսէն էր, և հոն ալ, Եգիպտոսի մէջ, յաճախ երազեց Պոլիսը:

Այսօր հաւաքուեր ենք իր գովասանքին համար: Թէև, տիկիներ և պարոններ, ոմանք քննադատելի կը գտնեն երբ հոս կը խմրտինք այս կամ այն գրողը զրուատելու համար, բայց ինչո՞ւ հայ գրողն ալ չունենայ իր գնահատութեան իրաւունքը, ինչո՞ւ նոյն գնահատութիւնը զլացուի մանաւանդ յորեկեարի մը հանդէպ:

Ասուլիսը որ այսօր կը նտիրուի իրեն՝ տոգոյն արձագանդ մըն է իր յորեկեանին, սակայն իր այս համեստութեան մէջ իսկ որքան հաճելի է իրեն համար այդ արձագանդը, որ իր սիրելի Պսիսէն կուգայ:

Գնահատութեան և գովասանքի այն խօսքերը զոր այսօր կը նուիրենք Սեթեանի, թերեւս չպիտի ներեն անոնք՝ որ գրականութեան մէջ նիւթը կը փնտռեն ամէն բանէ առաջ: Արդարեւ Սեթեան, ինչպէս չատ մը ճշմարիտ արուեստագէտներ, ժողովրդի մը օգտակար հանդիսանալու ձգտումն ու մտահոգութիւնը չունին երբ բանաստեղծութիւն կը գրեն: Բայց այդ որ և է բան կը պակսեցնէ՞ արդեօք տաղանդէն, ինչ որ ձգտեցան ոմանք յայտարարել այս բեմէն իսկ, քերթուածներու մէջ իսկ օգուտը փնտռելով: Ո՛հ, տիկիներ և պարոններ: Արձանագործը չենք մեղադրեր երբ փոխանակ

քարին՝ կաւի վրայ կը ցօլացնէ իր հանձարը, բայց կը մեղադրենք երբ ոսկիի վրայ տգեղ դործ մը կ'արտադրէ։ Նոյնն է գրականութեան համար, ուր գեղեցկութեան մտահոգութիւնն է որ պէտք է տիրապետէ։ Ինչո՞ւ մեղադրել բանաստեղծը երբ վարդն ու սոխակը կ'երգէ՝ համաձայն իր հոգեկան ապրումներուն։ Ինչո՞ւ մեղադրել զայն երբ ան չուզեր մատչելի դառնալ ժողովուրդին, բանաստեղծը ամէնունը չէ, ան քիչերուն կ'ուզուի, «երջանիկ քիչեր»ուն, ինչպէս կ'ըսեն։ Պարտաւոր էի, տիկիները և պարոններ, դարնան այս վարդաւառ և դայլալալից օրերուն, վերահաստատել վարդին ու սոխակին պատիւը...

Յովհաննէս Սեթեան գարնան, վարդի, սոխակի և սիրոյ բանաստեղծն է։ Այս տեսակէտով մեծ խնամութիւն կայ Պէշիքթաշեանի, Թէրզեանի և Սեթեանի միջև, խնամութիւն՝ որ Տէմիրճիպաշեանը զուրս կը թողու այս երրորդութենէն։ Սեթեան անոնց նման բանաստեղծ մը եղաւ, և այդպէս մնաց մինչև վերջը, ոչ թէ չմոռնալով իր քնարը, այլ չկարենալով մոռնալ։

Պրպտելով բանաստեղծը, ճամարտապէս քաղցր ու ազնիւ հոգի մը պիտի գտնենք իր մէջ, գրեթէ մանուկ մը, նուրբին, փափուկին սիրահար։

Պէշիքթաշեանի և Թէրզեանի նման ուսմանթիք բանաստեղծ մըն է Սեթեան, կարծես Հիւկօի աղբեցութեան տակ ներշնչուած։ Իր քերթուածներուն մէջ արտակարգ զեղում մը կայ Հիւկօի հանդէպ, և նոյն իսկ քերթուածներ կան որ անոր ձօնուած են։ Յրանսացի ուսմանթիքներուն պէս՝ որոնք իրենց քերթուածներուն մէջ բնութիւնը, սէրը, տխրութիւնը կ'երգեն, Սեթեան իր բնարին վրայ կը թրթուացնէ գորովը, կարեկցութիւնը, փափկութիւնը, ծայրայեղ յուզումը, և

նաև ուժգնութիւն, երբ իր հայտ սիրան է որ կը խօսի, մանաւանդ Տարաքի Բեաթին մէջ։

Իր առաջին գործին, Գրական Զրօսանքին մէջ, տալաւ չէ ճշդուած բանաստեղծը։ Հոն աւելի խօսելու, գրելու գիւրութիւնն է մը կը տարուի, քան թէ իրապէս ներշնչումն։ Իր ապագայ գործին արժանի էջեր գրեթէ չկան հոն, թէև կան սողեր և բացատրութիւններ, որոնք կը յայտնեն ապագայ բանաստեղծը, ինչպէս Զանգակը և Կաղնին տխրոտուած քերթուածներուն մէջ։ Սեթեանի այս գործին մէջ աւելի հետադարձութիւնն է որ կը տիրապետէ։ Իր տալալալութիւնն է զինք վարողը իր քերթուածները գրելու պահուն, քան թէ ինք զայն վարողը։ Յանգի ծայրայեղ մոլութիւնն ալ կը դաւաճանէ իրեն. աւելի լաւ են այն քերթուածները որոնք յանգ չունին. բանաստեղծը ի սէր տաղաչափութեան կ'ըսէ բառեր, որոնց վրայ թերեւս չմտածեց իսկ։

Սեթեանի երկրորդ գործը, Յուրման Ժամերը, արդէն իսկ գլուխ գործոցն էր կը պարունակէ։ Այս գործին մէջ որոշակի կ'երևայ աղբեցութիւնը Եղիա Տէմիրճիպաշեանի, որուն և քերթուածներ ձօնած ունի։ Սեթեան մամաւոր հաճոյք մը և ընդունակութիւն մը ունի կոյր նկարագրելու։ Ռօմանթիքներուն նման, ինք ևս ունի իր քերթուածները գիւտով մը վերջացնելու կարողութիւնը, զանոնք տպաւորիչ դարձնելու համար։ Ու Սեթեան, յանկարծ, վերջացուցած պահուն, ուժգին պատկեր մը կը ցցէ մեր դէմ, ինչպէս Միսկանին, Կոյր աղջկը, Կոյր եղբայրները քերթուածներուն մէջ։

Սէրը սեծ տեղ կը գրաւէ Սեթեանի քերթուածներուն մէջ. բայց այդ սէրը մշտական, յաւիտեական մանուկի մը սէրն է. տարփանքներէ աւելի խուսափուկ հանդիպումներ և նայուածքի պատահումներ են իր սիր-

րոյն աղբիւրը, իր քերթուածներուն մէջ մեծ մաս մը
գեղեցիկ գիւտերով կը վերջանան: Ունի հայրենաշուէր
քերթուածներ, գլխաւորաբար իր ֆրանսերէն քեր-
թուածները: Իր իմաստասիրութիւնը հոգեպաշտու-
թիւնն է:

Յովհաննէս Սեթեանի բանաստեղծութիւնը իր որոշ
տեղը ունի թրքահայ գրականութեան մէջ, ուր կը
գրաւէ ամէնէն յարգելի տեղերէն մէկը:



<< Ազգային գրադարան



NL0385068

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԷՍԱԵԱՆ ՍԱՆՈՒՅ ՄԻՈՒԹԵԱՆ

- | | |
|----------------------------------|------|
| 1. ՇԱՆԹԻ «ՀԻՆ ԱՍՏԻԱԾՆԵՐ»Ը | ՂՐՇ. |
| 2. ԳՐԻԳՈՐ ԶՕՂՐԱՊԻ «ՆՈՐԱՎԷՊԵՐԸ» | ՂՐՇ. |
| 3. Դ. ՎԱՐՈՒԺԱՆԻ «ՀԵԹԱՆՈՍ ԵՐԳԵՐ»Ը | ՂՐՇ. |
| 4. Ռ. ԶԱՐԴԱՐԵԱՆԻ «ՅԱՅԳԱԼՈՅՍ»Ը | ՂՐՇ. |
| 5. «ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՍԵԹԵԱՆ» | ՂՐՇ. |

ԳԻՆ 1 ՂՐՇ.

ԿԵԼԵՐՈՆԱՏԵԿԻ

Արծիւ Գրախանաւոց, Մարբուձձըրար, Ապուռ Էֆէնտի խան
Եփրատ Գործակալութիւն, Պապը Ալի ձատտէսի, քիւ 72